

HİNDİSTAN'IN DUDUKUŞU

Dr. Gülhumar TOĞÇİYEVA*

Ortaçağda Hindistan'da yaşayan ve Farsça şiirler yazan ünlü şair Emir Hüsrev Dehlevi'nin (1253-1325) ismi İslam dünyasında iyi biliniyor, sevgi ve saygı ile anılıyor.

Emir Hüsrev, Hindistan'ın kuzey bölgelerinden Pantali'de doğdu. Bu şehirde Merkezi Türkistan'dan gelen Müslüman yani müminler yaşadığı için bu şehir Müminabad veya Müminpur diye adlandırılmıştır.

Hüsrev'in babası Emir Seyfettin Mahmut, Kes, yani Sahrisabzli olup Türk kabilelerinden biri olan Kartal kabilesindendi. Bundan dolayı da o Türk olduğundan gurur duyuyordu. Ama o, Hindistan'ı da seviyor, ona kendi vatani gibi bakıyor ve '*Hindistan yeryüzündeki cennettir*' diyordu. Emir Hüsrev'in hayranları ona: '*Tatlı sesli papağan*', '*Hint buyucusu*', '*Tüm sevdalılardan padişahi*', '*Aşkın şiir zirvesindeki parlak yıldızı*', '*Hint saadisi*' diyorlardı.

Hüsrev'in edebi ve felsefi mirası çok zengindi. Ünlü kültür ve bilim adamı, filozof, bilgin, sufi 'Nakşibendiye' tarikatının rehberi Ali Şir Nevayi'nin öğretmeni Abdurrahman Cami (1414-1492) 'Baharistan' ında Emir Hüsrev'in 99 tane eserinden bahsetmiştir.

Emir Hüsrev'in icadı büyük ve geniştir. Onun için de Pehlevi'nin eserleri Farsça yazılan eserler arasında da önemli bir yer tutar. Ali Şir Nevayi, Emir Hüsrev'e edebiyat öğretmeni olarak buluyordu. Nevayi kendi şiiri ve düz yazılı eserlerinde Hüsrev'e müracaat ediyor ve kendi seviyesini yükseltmeye çalışıyordu. Zahrıtın Muhammet Babur 'Aruz Teorisi' hakkındaki eserinin birkaç yerinde Hüsrev Dehlevi eserlerinden örnekler veriyor. Şair 'Derya-yı ebrar' kasidesi hakkında eserleri kaybolursa '*Dünyadan*

* Taşkent Devlet Üniversitesi Şarkınaslık Enstitüsü.

Emir Hüsrev'in tek bu kasidesi onun icadi gücünü öğrenmek için yetiyor.' demişti.

Emir Hüsrev, Nizami Gencevi'nin şaheseri olarak bilinen 'Hamse' eserine cevap yazan ilk şairlerdendir. Ali Şir Nevayi 'Hayrettü'l-Ebrar' eserinde bu konuda şöyle yazmıştır:

"Emir Hüsrev'in üç yıl içerisinde yazdığı 'Hamse' eseri çok tanınmış bir eserdir. Onun 'Hamse'si 'Matea ul Enver', 'şirin ve Hüsrev', 'Ayine-i İskender', 'Heşt Behişt', 'Leyla ile Mecnun'u içermiştir."

Emir Hüsrev eşsiz beş tane orijinal eser yaratmıştır. Fars edebiyatı tarihinde Nizami Gencevi'nin 'Hamse' eserine cevaplar yazılmıştır. Ama anlam ve şiir bakımından 'Hamsanavisi' geleneklerini yeni bir yüksek dereceye ulaştıran şair Emir Hüsrev'dir. Emir Hüsrev kronolojik toplanan divan şiirlerinin temelini yaratan şairlerden bir tanesidir. Onun topladığı divanlar şunlardır: 'Tuhfat us-Sıgar', 'Vasat ul-Hayat', 'Gurrat ul-Kemal', 'Bakiya un-Nakiya', 'Nihayat ul-Kemal'.

Şairin divanı çeşitli şiir türlerinden oluşmuştur. Bunlar büyük kasideler, dörtlükler, terki-i bendler, kıta ve tabii ki gazellerdir. Bu şiirlerin sayısı 2000'den fazladır. O, Fars, Hint ve Arap edebiyatının nadir, en iyi yönlerini kendi icadında bir araya getirerek, gelecek edebiyatlarına eşit etki sağlamış, şiiri miras yaratabilmiştir. Edebi üslubu ve türlü halkların şiiri miras sinkretik bir şekilde kabul ederek, bu milletlerin edebi ve kültürel geleneklerini kendi getirdi. Ona kadar olan ama tamamıyla farklı olarak, bugün Hint üslubu olarak adlandırılmış bütün başlı bir edebiyatın temeli oldu. Emir Hüsrev şair olarak güzel sözleriyle yürekleri sarsacak ve hayranlarını uzun zaman etkileyecektir. Nizami Gencevi'nin Hamse'sine ilk önce cevabını yazanlardan Kesli divan şiirlerini yazanlardan biri aşkın derin sevincini ve ızdırabını hissederek, ısrarsız miraslarıyla anlatmayı başarmıştır. Bilim adamı olarak o kendisinden sonra dolu ve tamamlanmış edebi-teorik görüşü ve eşsiz anlatma üslubunu bıraktı, karışık ve entrikayla dolu şah sarayında kendi yerini itibarını kaybetmeden hizmet etti. Harika bir müzik aletini 'Sitare'yi yarattı, şarkıları hala yaşanmakta söylenmektedir. Emir Hüsrev'in şiiri, mısrasına olan ilgi her zaman büyük olmuştur. Şairlerin ve araştırmacıların çoğu, şairin eserleri hakkında kendi fikirlerini vermişlerdi. Bilim adamları fikirleri olarak ayırabiliriz.

Ortaçağ'da şairir asli yok, anlaşılmıyor, eserlerini geniş bir şekilde öğrenme ve bir araya getirme bakımından Sultan Baysunkar'ın (1397-1434) emriyle ve Sultan Hüseyin'in (1436-1506) çabasıyla çalışmalar yapılmıştır.

“Hamsecilikte Nizami mi yoksa Emir Hüsrev mi daha ünlüdür.” Diye tartışmalar olmuştur. Ulugbeg daha çok Nizami Gencevi’yi seviyordu. Sultan Baysunkar da Emir Hüsrev’i tercih ediyordu ve bu iki sultan sevdiklerine hamilik ediyorlardı. Bunlar hakkında Devletşah Semerkandi ‘Tezkiretti’s-Şuara’ eserinde bilgiler veriyor, Sultan Baysunkar, Emir Hüsrev’in icat meseleleriyle ilgilenirken daha sonra şairin tanınmış ve ünlü eserlerini tüm bir listesini bulma zorluluğunun farkına varır. Şairin çok şiirleri kaybolma durumunda olduğundan rahatsızlanan Sultan Baysunkar, şair Emir Hüsrev’in eseri ve yeni el yazılarını toplattırır. Bu derlemeler günümüzde yeryüzündeki bir çok ülke kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bu da o zamanlarda yapılan tekstolojik, metin çalışmalarının mahsulüdür. Ünlü Timuriler sülalesinde olan Sultan Hüseyin Baykara, Hüsrev Dehlevi icadını öğrendiği ve sevdiği için kendi hükümdarlığı zamanında şairin edebi mirasını bir araya getirmek için çalışmalar yapmıştır. Emir Hüsrev’in şiir yazma kurallarına uyup uymadığı hakkında Ortaçağ şair ve bilim adamları arasında tartışmalar yaşanmıştı. Onların bazıları Hüsrev’in şiirlerindeki kusurların hattatlar tarafından yapılmış olduğunu iddia ederek savunmaya çalışıyorlardı. Böyle tartışmaları sona erdirmek için Sultan Hüseyin Şair Emir Hüsrev gazellerinin her birinin veznini öğrenip onların karşısına veznini yazmayı emretmişti. Böylece edebiyatçıların büyük bir gurubu bu çalışmaya görevlendirilmişti. Aynı zamanda şairin şiirlerindeki vezinler belirlenmiş ve yerli yerine konulmuştu. Yüzyıllar öncesi yeniden yazılan bu el yazısı eserlerinden bazıları bugünlere kadar gelmiştir. Britanya Krallığı Müzesi kütüphanesinde bulunan 21104 sayılı, Sent-Petersburg’daki Saltikov-Sedrin Kütüphanesinde bulunan DORN 386, DORN 387 sayılı el yazısı eserlerini birer örnek olarak gösterebiliriz.

Sultan Hüseyin Baykara, şair Emir Hüsrev’in şiirlerini çok iyi bilen birisiydi. XV. yüzyılda ünlü şairin eserlerinden sadece ‘Hamse’ ve birkaç düzyazı bulunuyordu. Aynı şekilde bulunan lirik divanları yoktu. Aynen şu nedenle Sultan Hüseyin bir takım araştırmalar yaptırmış ve sonuçta şairin 18000 beyit şiirin toplattırabilmiştir. Bu bilgiler Ali Şir Nevayi’nin ‘Mizanü’l-Evzan’ adlı kitabında da hatırlatılmıştır.

Şairin eserleri üzerinde günümüzde bir çok ünlü araştırmacı edebiyatçıları tarafından çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, A. E. Krimskiy, A. N., Genko, E. Bertels, A. A. Starikov, G. Y. Aliyev, T. Magerramov, M. İmomnazarov, S. Yuldaseva, Muhammed Habib, Şibli Numani, Muhammed Vahid Mirza, A. A. Rızvı, Amir Hasan abidi, Şahabettin Abdurrahman, S. H. Askari vs.

Emir Hüsrev'in icadıyla ilgilenen araştırmacıların tümü şairin, çağın en büyük insansever şahıs, filozof şair olduğunu söylüyorlar.

Şibli Numani 'Şiirü'l-Acem' adlı eserinde Farsça yazan şairlerin hepsi nazımın sadece bir çeşidinde ün kazandıklarını, örneğin Firdevsi ve Nizami iyi mesnevi yazmada, Sadi ve Hafız'ı gazel yazmada, Emir Hüsrev'i ise şiirin bütün türlerinde ün kazandığını yazmaktadır. Bugüne kadar emir Hüsrev'in eserleri ile ilgili bir çok araştırma yapılmış ama yine de şairin eserleri henüz yeterince öğrenilememiştir. Örneğin, şairin edebiyat uygulama konseptiyonu onun dünyada adaletin zafer kazanmasına yönelik fikir ve çalışmalara dayanan şiiri-felsefi görüşü ve anlayışı özel bir araştırmayı gerektiren şairin bulunduğu çevre ve çağından mahiyeti ve şekliyle daha değişik bir görüşlü, daha da demokratik ve insanı tanıtan kadın konusu ve yine ilginç konu şairin tasavvufun 'Cestiya' ve bunun bir kolu olan 'Nizamiya' ile ilgili tasavvufi ilimlerin icadındaki ifadesi hala araştırma gerektiren konulardır. Şairin gazelleri de fazla araştırılmamış, öğrenilememiştir. Fakat bir çok bilim adamı bu hususa bakmadan şairin sanatsal özelliklerinin ilgi çekiciliğinden bahsediyorlar. Emir Hüsrev'in gazelleriyle az çok ilgilenen bütün bilim adamları onun gazellerinin çok samimi, heyecan verici ve duygulandırıcı olduğunu belirtiyorlar.

Bize göre de Emir Hüsrev lirik bir şairdir. Şiirlerinde sevgiyle yaşayan insanın hayatını, duygularını, çile ve acı, sabır ve kavuşma, sevinç ve ayrılma acısı dolu hayatını ifade etmektedir.

Onun şiirlerini okur ve özellikle gazelleriyle tanışırken aşkı, çektiği derdi, sevinci hissediyoruz; kendimize bir aşk dünyası, ruhumuzun rahatladığı ve huzur bulduğu hüznün ve sevincin, kavuşma ve ayrılmanın, mutluluk ve acının birleştiği bir dünyayı keşfediyoruz. Emir Hüsrev'in şiirlerinde ifade ettiği aşk dünyası, sade bir insanın sevgi dolu samimi kalbinin dünyasıdır. Şair, yazdığı şiirlerde panteistik tasavvuf konseptiyonunu gerçekçi dünya anlayışıyla ustaca birleştirmiştir.

Doğu halkları şiiriyetinde kıyafetin durgunluğu ve tekrarlığı hakkında tarifin gelenekselliği düşüncesi olsa bile bu geleneksellik kabul edilmelidir. Doğunun büyük şairlerinin her birinde, ister Rudaki'de, ister Sadi'de şu geleneksellik gelişerek hoş ve güzel bir hale gelmiştir.

Ayrılık, karşılıksız aşk acısı, coşkunun sonuçsuzluğu, ümit ve ümitsizlik duygusunu bütün bunları yansıtmalarıyla insanın iç dünyasının zenginliği ortaya çıkar. Bununla birlikte şiirlerin mistik olarak süslendirildiği lirik kahramanları özel bir şekilde ruhlandırır.

M. L. Raisner 'Farsça Klasik Gazellerin Evrimesi' eserinde belirttiği gibi "Divanlarda gazeliyat bölümüne yarısı yer verilmesi Emir Hüsrev'in şiirinin karakteri ve onun üslup sisteminde tuttuğu yer ve Farsça'da şiir şekli anlayışını yansıtır. Sadi hem de Emir Hüsrev kendi derleme eserlerinde gazeliyat bölümünü ayırarak, o bölüme anlam bakımından değil, şekil bakımından olanlarını almışlardı."

Emir Hüsrev şiir yazmaya ilk başladığında Fars klasik şiir kurallarını çok benimsemiştir. Emir Hüsrev'in örf, adetlere olan davranışı belli gurulur, işte bu adetlere bağlılık ondan yararlanma ve ona uymakla ifade edilir. Ama, şunu unutmamak gerekir ki, sadece adetleri itiraf eden ve saygıyla davranan müellifler, daha geniş çerçevede yararlanılarak, asillik, nadirlik ve özgüye erişebilir. Emir Hüsrev şairdir ve onun şiirleri eşsizdir. Emir Hüsrev başkalarına benzemez, kendi işinin ustası olmuştur. İşte onun gücü de bundadır.